

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Margarita Gavriļina, Anna Vulāne

Latviešu valodas gramatika funkcionālā aspektā

Skolotāja rokasgrāmata

Materiāls izstrādāts

ESF Darbības programmas 2007. - 2013.gadam „Cilvēkresursi un nodarbinātība”
prioritātes 1.2. „Izglītība un prasmes”
pasākuma 1.2.1. „Profesionālās izglītības un vispārējo prasmju attīstība”
aktivitātes 1.2.1.2. „Vispārējo zināšanu un prasmju uzlabošana”
apakšaktivitātes 1.2.1.1.2. „Profesionālajā izglītībā iesaistīto pedagogu
kompetences paaugstināšana”

**Latvijas Universitātes realizētā projekta
„Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārīzglītojošo mācību priekšmetu pedagogu
kompetences paaugstināšana”**

(Vienošanās Nr.2009/0274/1DP/1.2.1.1.2/09/IPIA/VIAA/003,
LU reģistrācijas Nr.ESS2009/88) īstenošanai.

Rīga 2011

II. ILUSTRATĪVAIS MATERIĀLS

Latviešu valodas padziļināta apguve un jau apgūtā atkārtošana, izmantojot funkcionālo pieeju, ļauj atrisināt divas būtiskas problēmas, ar kurām nākas saskarties profesionālo skolu skolotājiem un audzēkņiem:

- pirmkārt, izvairīties no pamatizglītības posmā apgūtā materiāla dublēšanas un nepietiekami efektīvas atkārtošanas,
- otrkārt, izlīdzināt audzēkņu – latviešu un mazākumtautību skolu absolventu – latviešu valodas zināšanas un prasmes.
- Iespējams, sākumā gan audzēkņiem, gan skolotājiem var šķist, ka strādāt ar šādu kompleksu gramatiskā materiāla piedāvājumu ir sarežģīti. Patiesībā tas ir tikai jauns valodas materiāla piedāvājumu, strukturēšanas veids, kas sekmē
- vairāk jēgpilnas mācības, kas vairāk saistītas ar valodas saturisko, nevis formālo struktūru,
- valodas dinamisku izzināšanu,
- palīdz skolēniem saskatīt dažādu valodas vienību saikni un mijiedarbību tekstā un cilvēku runas uzvedībā.

Temats: darbības vārda pavēles izteiksme.

- pirms sākt mācību materiāla modelēšanu, skolotājam jārod atbildes uz trim būtiskiem jautājumiem:

1. Kāds ir iecerētais rezultāts?

Ko skolēni iemācīsies šī temata apguves rezultātā?

2. Kāds ir didaktiskais pamats?

Kādas ir reālās dzīves situācijas, kurās cilvēku runas uzvedībā tiek aktīvi izmantoti darbības vārdi pavēles izteiksmē?

3. Kāds didaktiskais materiāls tiks izmantots?

Kādi teksti, mācību uzdevumu veidi, metodes, darba formas lietderīgi izmantot attiecīgā temata apgūvē?

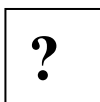
- **Didaktiskā materiāla izstrādes variants.**

I. Problēmas izvirzīšana, valodas materiāla aktualizācija.

Uzdevums. Izlasiet, lūdzu, piedāvātās frāzes. Paskaidrojiet, kas kopīgs to gramatiskajam noformējumam.

1. Aizej, lūdzu, uz veikalu.
2. Esi tik laipns, padod man, lūdzu, mēteli.
3. Atveriet mācību grāmatas 55. lappusi.

4. Ejiet taisni uz priekšu un nākamajā ielu krustojumā pagriezieties pa labi.
5. Uzmanību! Šķērsojiet ielu tikai tam paredzētajā vietā!
6. Cienījamie pilsētas viesi! Noteikti apmeklējiet Siera muzeju.
7. Necelieties augšā. Jums vēl pāris dienas būs jāpavada gultā.
8. Lai pagatavotu pankūkas, iesijājiet bļodā divas glāzes miltu, pievienojiet...
9. Neraudi! Gan viss būs labi!

- 1) Kādās saziņas situācijās runātāji vai rakstītāji parasti izmanto šīs frāzes? (Ierakstiet atbildes tabulā.)

Frāzes numurs	Saziņas situācija

- 2) Atrodiet, lūdzu, teikumos darbības vārdus. Kādā izteiksmē tie lielākoties lietoti? Kā Jums šķiet, kāpēc tā?

II. Valodas informācijas analīze un apkopošana.

Uzdevums. Pastāstiet, izmantojot shēmu, par darbības vārdu pavēles izteiksmē.

Darbības vārds pavēles izteiksmē
(lūgums, padoms, pavēle, aicinājums)

Tu – skrien- !
nir-st-**i** !
slēp-o- !

Jūs – skrien-**iet** !
nir-st-**iet** !
slēp-o-j-**iet** !

skriet – skrien, skrieniet!
nirt – nirsti, nirstiet!
slēpot – slēpo, slēpojiet!

Uzdevums. Uzrakstiet darbības vārdus pavēles izteiksmes formā un norādiet morfēmu, ar kuru šī forma veidota. Nosakiet darbības vārdu konjugāciju.

Kā Jūs domājat, kāpēc trīs darbības vārdi atrodas iekrāsotā joslā?

Paraugs:

Nenoteik- sme	Konju- gācija	vsk.2.p.	dsk. 2.p.	vsk., dsk. 3.p.	dsk. 1. p.	Piezīmes
<i>las-ī-t</i>	3.	<i>las-i!</i> ,	<i>las-iet!</i> ,	<i>lai las-a!</i>	<i>las-ī-s-im!</i>	

ņem-t

plēs-t

dom-ā-t

rēķ-inā-t

lik-t

ceļ-o-t

iz-pild-ī-t

mekl-ē-t

dzied-ā-t

iz-pēt-ī-t

ie-t

bū-t

iedo-t

Uzdevums. Izlasiet dzejoli, izrakstiet no tā darbības vārdus pavēles izteiksmē. Papildiniet shēmu „Darbības vārds pavēles izteiksmē”, izmantojot iegūto informāciju. Izvēlieties divus darbības vārdus un veiciet to morfoloģisko analīzi.

Slēpies, Jāni, papardē! Tikai neuzziedi! Zvaigžņu rasā neatstāj Dzirksteļotu sliedi. Noliec rūgto vaiņagu Tā, lai neierauga: Ka ne ēnas, ka ne jausmas Vidū mēma lauka.	Ir atkal Jāņu nakts un kalnos atmirdz liesmas, tvan jasmīns meldijā, ko sen jau tauta dzied. Vairs rīta steiga neizdzenās dziesmas, vairs svētkos nespiedīs uz darbu iet. Lai kopā līgojam, lai sauli svinam, lai puto madaras
--	--

<p>Mums ar tevi nelīgot, tevi nepieminēt. Gan jau kungi pasacīs, kādu nakti svinēt. Atstāj stallī, Miķeli, Savu baltu zirgu. Ne tev druvā Jumi dzīt, Nevest medu tirgū. [Belševica, V. <i>Dzeltu laiks</i>. Rīga: Liesma, 1987, 106.lpp.]</p>	<p>un guni uzšķiļ krams! Lai nebeidz gruzdēt sāpe, ko mēs zinām, lai saziēd cerība, kam dzīvojam!</p> <p style="text-align: right;">Brīdaka L.</p>
<p>Savāksim kopā it visu to mīļumu, Tautas dziesmās un teiksmās kas snauž, Salasīsim kā zvirgzdus tos vārdiņus, Mātes ko bērniem gar šūpuli sprauž. Elksne Ā. <i>Kamēr vien saulgriezies ziedēs</i>. Rīga: Zinātne, 2003, 151. lpp.]</p>	<p>Nebrēc uz liepu. Viņa ziedēs, kad būs viņa slaiks. Patīk – skaties uz viņas ziediem , Nepatīk – neskaties. Tas ir viss, ko tu vari darīt. [Belševica, V. <i>Dzeltu laiks</i>. Rīga: Liesma, 1987,7. lpp.]</p>

III. Darbības vārdu pavēles izteiksmes formu izmantošana dažādās saziņas situācijās (komunikatīvais aspekts).

Uzdevums.

▣ *Uzmanību! Uzvedības kultūra pie galda!*

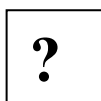
- Atbildiet uz jautājumiem un uzrakstiet saviem jaunākajiem radniekiem – brāļiem, brālēniem, māsām, māsīcām – norādījumus „Kā uzvesties pie galda”. Izmantojiet darbības vārdus pavēles izteiksmē vienskaitļa formā.

- Kā jāsēž pie galda?
- Kurā rokā parasti jātur dakšiņa un kurā – nazis?
- Vai runāt ar pilnu muti ir pieklājīgi?
- Kādus ēdienus parasti negriež ar nazi?
- Vai uz šķīvja uzreiz jāuzliek visi ēdieni, ko vēlies baudīt?
- Kā atdala un kur liek augļu un ogu kauliņus?
- Ko darīt, ja sālstrauciņš vai maize atrodas tik tālu, ka nevari to aizsniegt?
- Ko darīt ar cepeti vai karbonādi – uzreiz sagriezt gabaliņos vai nogriezt pa kumosam?
- Kā jāpaņem ēdiens no kopējā trauka?
- Kā pareizi ēst zupu?
- Kur un kā jānoliek galda piederumi, kad esi beidzis ēst?

- Kā Jums šķiet, kas vēl Jūsu „mācekļiem” būtu jāzina par galda kultūru? Uzrakstiet vēl piecus noteikumus, izmantojot interneta resursos pieejamo informāciju par galda kultūru.
- Vērtējiet lasītos tekstus no runas kultūras viedokļa.
- Sabiedriskās vietās (sabiedriskajā transportā, kinoteātros, kafejnīcās, viesnīcās u.c.) redzam dažādus uzrakstus, kas regulē mūsu uzvedību sabiedriskajās vietās. Tos var sadalīt divās grupās. Ierakstiet tabulā katrai grupai atbilstošus Jums zināmos uzvedības modeļus.

<i>Aizlieguma modelis</i>	<i>Atļaušanas modelis</i>
1) Izmest atkritumus aizliegts!	1) Lietotos dvieļus atstājiet, lūdzu, uz grīdas.
2) _____	2) _____
3) _____	3) _____
4) _____	5) _____
5) _____	

Iedomājieties, ka esat viesnīcas īpašnieks vai īpašniece. Kādus aizlieguma un atļaušanas runas uzvedības modeļus Jūs izmantosit savā viesnīcā? Formulējiet tos un uzrakstiet, ievērojot pieklājības normas. Izmantojiet vārdus *lūdzu, paldies, esiet tik laipni* u.c.

Uzdevums. *Gaidām ciemiņus!*

Ir taču tā, ka lielākajai daļai cilvēku patīk ne tikai doties viesos, bet arī uzņemt ciemiņus savās mājās, cienāt viņus ar dažādiem gardumiem. Tieši tāpēc mēs labprāt skatāmies dažādus kulinārijas raidījumus, lasām ēdienu receptes un dalāmies ēdienu gatavošanas pieredzē ar draugiem. Pastāstiet draugiem, kā jāgatavo plov (ierakstiet tekstā nepieciešamos darbības vārdus pavēles izteiksmē daudzskaitļa 2. personas formā).

Gatavosim īstu uzbeku plovu!

1. Rīsus _____ vairākos ūdeņos. Pēdējam ūdenim jābūt absolūti dzidram.

2. Jēra gaļu _____ un _____ kubiņos (~3x3 cm). _____ sīpolus un burkānus. 3 sīpolus _____ plānos pusgredzenos, burkānus – pagaros stienīšos (~1x1 cm). _____ ķiplokiem ārējo miziņu, bet _____ zobīņos.

3. _____ katlu, _____ eļļu (vai _____ sasmalcinātu aitas astes speķi) un _____, kamēr sāk dūmoties. _____ atlikušo sīpolu un _____, kamēr melns. Izmetiet.

4. _____ sagrieztos sīpolus un _____ līdz tumši zeltainam stāvoklim (vismaz 7 min). _____ gaļu un _____, kamēr parādās garoziņa. _____ burkānus un NEMAISOT _____ 3 min. _____ visu un _____, viegli apmaisot, 10 min.

5. _____ rokās ziru un koriandru un kopā ar bārbeles ogām _____ katlā. _____ sāli. _____ uguni līdz vidējam un _____, kamēr burkāni kļūst mīksti (~7-10 min). _____ VERDOŠU ūdeni, lai tas pārklāj zirvaku 2 cm. _____ čili piparus. _____ uguni un _____ zirvaku 1 stundu.

Pagatavošana: 180 min.

6. Rīsus vēlreiz noskalojiet un noteciniet. Uzklājiet uz zirvaka vienmērīgā slānī, palieliniet uguni līdz maksimumam un caur putu karoti ielejiet VERDOŠU ūdeni tā, lai tas pārklāj rīsus 3 cm. Tiklīdz ūdens aiziet no virsmas iespiediet rīsa ķiploka galviņas. Samaziniet uguni līdz vidējam un vāriet, kamēr rīsi gatavi. Viegli uzsitiet ar putu karoti pa rīsiem. Ja skaņa būs dobja, izduriet ar tievu kociņu (šašlika iesmu) vairākus caurumus līdz pašai apakšai. Izlīdziniet virsmu,

piesdzot caurumus, uzlieciet virsū šķīvi un katlam vāku. Samaziniet uguni līdz minimumam un atstājiet uz 30 min.

Pirmajā reizē rēķinieties ar 5 stundām. Bet ticiet – tas ir tā vērts. Tāpēc daži papildus padomi.

1. Ideālā variantā gatavošanā izmanto „kazanu” – čuguna katlu ar biežām sienām. Esmu atklājis, ka kvalitatīvs, moderns katls ar labu termoizkļiedējumu (lietoju *Tramontina*, bet nesen IKI akcijās iegādātais ir tikpat noderīgs) var aizstāt „kazanu”.
2. Zirvaks – tas ir plova pamats, kurš nosaka garšu. Tajā ietilpst visi produkti, izņemot rīsus un ķiplokus.
3. Ja iespējams, eļļas vietā lietojiet *kurdjuku* – aitas astes speķi. Latvijā ļoti grūti dabūt (man draugi atved no Maskavas), jo pie mums tirgo tikai jaunos jērus, kuriem šis speķis vēl nav izveidojies.
4. Parasti izmantoju *Basmati* rīsus. Lai gan uzbeki gatavo no sarkanajiem.
5. Sīpola galviņas „sadedzināšana” eļļā šai receptē it kā nav aktuāla, jo process paredz smakas/garšas noņemšanu kokvilnas eļļai no kuras gatavo Uzbekistanā. Tomēr esmu to paturējis.
6. Pirmajās reizēs sagrieztos sīpolus sacepu nepietiekami. Gadījās redzēt kā gatavo profesionāļi – jēdziens „tumši zeltaini” būtībā ir jāsaprot kā „Ak vai, piedega!”.
7. Nu ko, lai Jums izdodas. Izturieties pret šo pasākumu nevis kā ēdiena gatavošanu, bet gan kā radošu procesu ar jauku rezultātu. Iedomājieties vietu, kur šo plovu gatavo. Bezgalīgas stepes, zilās debesis, jēru pulks... un gans nesteidzīgi gatavo plovu...

Labu apetīti!

Egons

[<http://www.receptes.lv/receptes/istens-uzbeku-plovs/>]

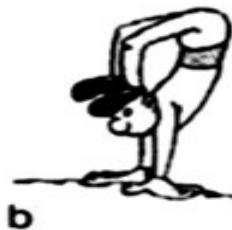
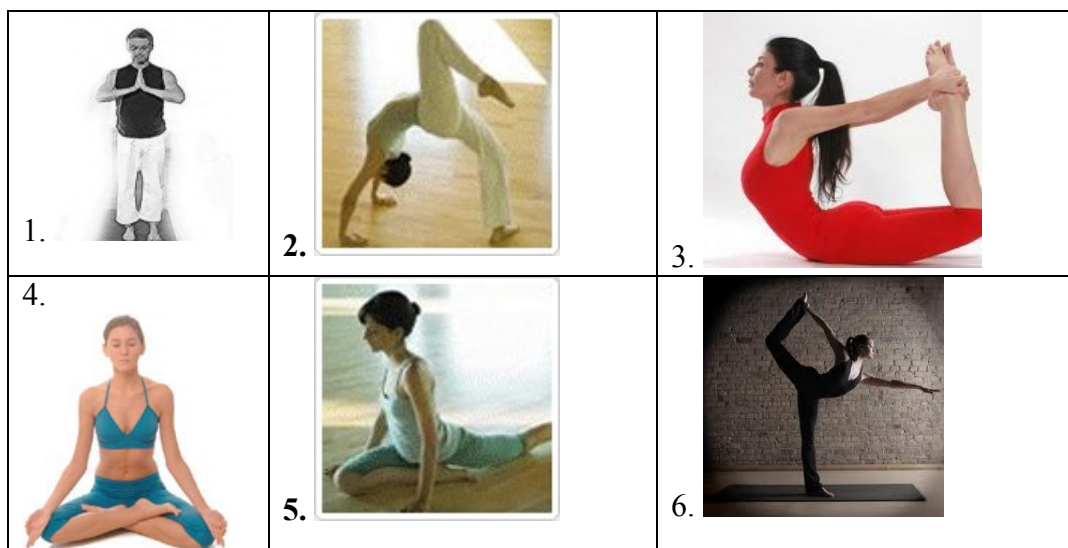
Darbības vārdu formas: *noskalojiet, noskalojiet, sagriežiet, notīriet, sagriežiet, notīriet, nesadaliet, sakarsējiet, ielejiet, izkausējiet, sakarsējiet, ielieciet, cepiniet, ielieciet, apcepjiet, ielieciet, cepiet, ielieciet, cepiet, samaisiet, cepiet, saberziet, ielieciet, pieberiet, samaziniet, gatavojiet, ielejiet, ielieciet, samaziniet, sutiniet*

* Šādi formulēti uzdevumi efektīvāk izmantojami to skolēnu mācībās, kuri pamatskolā mācījušies skolās ar mazākumtautības valodas programmu. Latviešu skolas beigušajiem audzēkņiem uzdevumus var sarežģīt, piemēram: a) tiek formulēta problēma (**Gatavosim īstu uzbeku plovu!**), b) tiek nosauktas sastāvdaļas (*1 kg jēra gaļas, 1 kg rīsu, 1 kg burkānu, 300 ml augu vai olīvu eļļas (ideālā variantā aitas astes tauki), 4 nelieli sīpoli, 2 ķiploku galviņas, 2 nelieli sausie čili pipari, 1 ēd/k žāvētu bārbeles ogu, 1 t/k koriandra sēklu, 1 ēd/k ziras, sāls*); c) piedāvāt skolēniem izveidot vienlaidu tekstu ar ievadu un nobeigumu u.tml.

* Skolēniem var piedāvāt arī citus tematus atgādnēs tekstu veidošanai, piemēram: *Kā ātrāk veikt istabas vai dzīvokļa ģenerāltīrīšanu? Kā samaksāt rēķinus, neizejot no mājām? Kā sakravāt ceļojuma somu? u.c.*

Uzdevums. Jūs esat jogas treneris/e!

Iejūties skolotāja lomā, izvēlieties sešas pozas un raksturojiet katru no tām: *Nostājieties uz rokām, dziļi ieelpojiet,*

Uzdevums. Uzmanību, reklāma!

Jūs esat (tūrisma firmas, jauniešu modes preču veikala, restorāna, mēbeļu ražotnes, salonfrizētavas,...) direktors/direktore. Reklamējiet sava uzņēmuma piedāvātos pakalpojumus.

- **Apceļojiet Latviju kopā ar tūrisma firmu „Celies un ej!”!**
- **Gribat justies kā Karlsons? Iegriezieties kafejnīcā „Mākoņmala”!** Varēsit vērot pasauli no putna lidojuma un baudīt lauku gardumus!
- **Mūsu veikals un Jūsu naudas maks kļūs par labiem draugiem! Ienāciet „Taupniekā”!**

1. Paskaidrojiet, kāpēc reklāmās darbības vārdi ir pavēles, nevis vēlējuma izteiksmē.

2. Pabeidziet teikumus, aizstājot pavēles izteiksmē lietotos darbības vārdus ar vēlējuma izteiksmes formām.

Nepalaidiet garām šo lielisko iespēju – apmeklējiet ...

Piezvaniet mums un pasūtiet ... Telefona Nr. 11222334.

Izmantojiet Lieldienu atlaides un dodieties...

Ienāciet, pielaikojiet – Jums patiks!

Pērciet..., kamēr vēl ir ...

Pasteidzieties! Palikusi tikai nedēļa! Iegādājieties biļetes un baudiet izcilu mūziku!

Uzdevums. Uzmanību – horoskops!

Izlasiet auna un lauvas horoskopu. Atrodiet tekstā darbības vārdus pavēles izteiksmē. Kā Jūs domājat, kāds bijis autora mērķis, tik bieži izmantojot tekstā pavēles izteiksmes formas?

Šodien droši pieņemiet svarīgus lēmumus, izmantojiet piedāvātās iespējas un iesaistieties visos pasākumos. Ja vien gribēsiet, Jūsu vārdu drīz ierakstīs vēstures annālēs. Bet uzmanieties – tas ne vienmēr ir patīkami.

Šoreiz nepaļaujieties tikai uz intuīciju un neceriet uz citu palīdzību. Rūpīgi apsveriet katru soli un katru vārdu. Vairieties no strīdiem un divdomīgām situācijām.

Uzdevums. Tautas kodolīgā gudrība!

1. Jūs, protams, zināt, ka sakāmvārdi ir katras tautas gadu simtos uzkrātās dzīves pieredzes un gudrības īss, kodolīgs atspulgs. Kā Jūs domājat, a) kāds ir sakāmvārdu galvenais uzdevums?; b) kāpēc darbības vārdi sakāmvārdos bieži vien ir pavēles izteiksmes formā?

2. Izlasiet dažādu tautu sakāmvārdus. Paskaidrojiet, kāda pamācība izteikta katrā no tiem.

- Nešauj ar tādām bultām, kuras pats nespēj atvairīt. *Arābu sakāmvārds.*
- Centies iekarot nevis pasauli, bet gan tajā esošās zināšanas. *Turkmēņu sakāmvārds.*
- Nelielies, ka esi stiprs, – satiksi vēl stiprāku. *Kazahu sakāmvārds.*
- Не давай воли языку во пиру, в беседе, а сердцу в гневe. *Krievu sakāmvārds.*
Гнева не пугайся, на ласку не кидайся. *Krievu sakāmvārds.*
- Nekāsk duobēs kitām – pāts ģķrisi. *Lietuviešu sakāmvārds.*

3. Atcerieties un uzrakstiet latviešu sakāmvārdus par tematu „Visam savs laiks” Atrodiet šajos sakāmvārdos darbības vārdus pavēles izteiksmē, nosakiet tajos morfēmas.

Uzdevums. Sagatavojiet ziņojumu par tematu „Darbības vārds pavēles izteiksmē – tas ir lieliski!” Pastāstiet par to, kādas nozīmes iespējamās pavēles izteiksmes formām, kā kādās situācijās tās tiek izmantotas saziņā.

